

УДК 821.161.2

DOI <https://doi.org/10.24919/2308-4863/37-1-22>**Віталій ЖУГАЙ,***orcid.org/0000-0003-1381-6028**аспірант кафедри германської філології та перекладу**Інституту філології Київського національного університету імені Тараса Шевченка**(Київ, Україна) vzhuhay@gmail.com*

ТЕОРІЇ ГУМОРУ В ФІЛОСОФСЬКОМУ, ПСИХОЛОГІЧНОМУ ТА ЛІНГВІСТИЧНОМУ ДИСКУРСІ

У статті подано аналіз теоретичних засад гумору та способів його виявлення з точки зору представників філософської, психологічної й лінгвістичної думки. На меті цього дослідження визначити й окреслити спільні та відмінні риси у розумінні комічного, а також розглянути механізми вербальної, а також невербальної реалізації гумору, зокрема механізми, задіяні в усному або письмовому тексті з метою викликати у читача або глядача сміх.

Предметом дослідження послугували теорії гумору, сформульовані низкою різних авторів впродовж тривалого періоду у часі, починаючи від теорій переваги, вперше сформульованих Платоном, підтриманих Аристотелем та відображених у культурі ранніх християн. Гумор розглядався як акт ворожості, нахабство чи раптовий тріумф над іншими, що додало до негативної репутації останнього в цей період часу. Теорія звільнення, найвідомішим представниками якої стали Іммануель Кант, Артур Шопенгауер, Зигмунд Фройд, концептуалізувала підхід, за яким гумор слугує певним механізмом для звільнення індивідуума від надлишкової психічної енергії, що має властивість накопичуватись. Окрім цього, автори теорії вважали, що гумор може «звільняти» людину від енергії, що виділялась для вирішення ментальних задач або пригнічувалась почуттями ворожості та лібіддо. Закінчують список теорій невідповідності, популяризовані, серед інших, Віктором Раскіним та Сальваторе Аттардо. Теорія невідповідності почала набувати популярності в кінці ХХ століття і продовжує розвиватись дотепер. Концепція теорії, вперше сформульованої ще Артуром Шопенгауером, ґрунтується на ідеї, що в основі механізму сміху лежить невідповідність між очікуванням та результатом. За відносно тривалий час свого існування теорія була вдосконалена та збагатилась новими концепціями, термінами та поняттями. Зокрема, з психолінгвістики був запозичений термін скрипту, що є узагальнюючим поняттям для визначення комплексу ознак певного явища, предмета чи особи. Для виникнення гумору повинно відбутися протиставлення скриптів у поєднанні з 4 іншими ключовими елементами, які автори називають: логічним механізмом, ціллю, нарративною стратегією, мовою та ситуацією.

У ході дослідження було визначено головні ідеї, переваги та вади кожної з груп теорій, а також показана еволюція розуміння гумору та феномену сміху у діахронії.

Ключові слова: *гумор, сміх, теорії переваги, теорії звільнення, психічна енергія, теорії невідповідності, скрипт.*

Vitalii ZHUHAI,*orcid.org/0000-0003-1381-6028**Post-Graduate Student at the Department of German Philology and Translation**Institute of Philology of Taras Shevchenko Kyiv National University**(Kyiv, Ukraine) vzhuhay@gmail.com*

THEORIES OF HUMOR IN PHILOSOPHICAL, PSYCHOLOGICAL AND LINGUISTIC DISCOURSE

The article analyzes humor's theoretical foundations from the philosophical, psychological, and linguistic scholars' perspectives. This study aims to identify and outline similarities and differences in understanding the comic and consider the mechanisms of verbal and nonverbal realization of humor, including mechanisms involved in oral or written text to make the reader or viewer laugh.

Serving as a study object are the theories of humor, formulated by a number of different authors over a long time period, ranging from superiority theories, first formulated by Plato, supported by Aristotle, and reflected in the culture of the early Christians, all of whom viewed humor as an act of hostility, impudence, or a sudden triumph over others, which added to the latter's negative reputation during this time. The release theory, whose famous representatives included Immanuel Kant, Arthur Schopenhauer, Sigmund Freud, conceptualized an approach in which humor serves as a mechanism for freeing the individual from excess mental energy that tends to accumulate. The authors of the theory also believed that humor could «liberate» a person from the energy released to solve mental problems or suppressed by feelings of hostility and sexual desire. Ending the list is the incongruity theory, popularized by, among others, Victor Raskin and Salvatore Attardo. It began to gain popularity in the late twentieth century and continues to develop to this day. The theory is based

on the idea, first formulated by Arthur Schopenhauer, that the mechanism of laughter revolves around the gap between expectations and results. For a relatively long time of its existence, the theory has been improved and enhanced with new concepts, terms, and concepts., particularly the term script, establishing a general concept for defining a set of features of a particular phenomenon, object, or person. For humor to emerge, there must occur an opposition of scripts, combined with four other key elements, which the authors call: logical mechanism, goal, narrative strategy, language, and situation.

The study identified the main ideas, advantages, and disadvantages of each of the groups of theories and showed the evolution in understanding humor and the phenomenon of laughter in diachrony.

Key words: *humor, laughter, superiority theory, release theory, mental energy, incongruity theory, script.*

Постановка проблеми. Актуальність цієї статті полягає в тому, що в науковій площині не існує консенсусу щодо того, чим є гумор та як він утворюється, що, в свою чергу, призводить до широкого простору для інтерпретації смішного. В межах цього дослідження узагальнено та класифіковано теоретичне підґрунтя дослідження гумору, починаючи від Платона й Аристотеля, й закінчуючи сучасними теоріями Віктора Раскіна, Сальваторе Аттардо.

Аналіз досліджень. За визначенням, гумор – це форма комунікації, яка стимулює веселощі (Encyclopedia Britannica, 2019: 1). У всіх своїх багаточисельних різновидах гумор має тенденцію викликати рефлекс сміху. Спонтанний сміх – це руховий рефлекс, що утворюється шляхом скоординованого скорочення п'ятнадцяти м'язів обличчя у характерний спосіб (починаючи від слабкої посмішки до широкої усмішки, і закінчуючи типовим вибуховим сміхом) та супроводжується зміненним диханням (Encyclopedia Britannica, 2019: 1).

Моторні рефлекси, такі як скорочення зиніці ока при яскравому світлі, є простими реакціями на прості стимули; їхнє значення для виживання є очевидним. Проте мимовільне скорочення п'ятнадцяти м'язів обличчя, що супроводжується певними нестримними звуками, нагадує діяльність, що не має жодної утилітарної цінності для виживання. Сміх – це унікальний рефлекс, що не має явної біологічної цінності. Його можна назвати надлишковим рефлексом, чия єдина функція полягає у зменшенні напруги (Encyclopedia Britannica, 2019: 2).

Слід зазначити, що слово «гумор» не використовувалось у його теперішньому розумінні «смішного» до кінця XVIII століття, а тому традиційні дискусії щодо комічного стосувались явища сміху чи жанру комедії. Відомі філософи минулого, зокрема Платон, Гоббс чи Кант, згадували про сміх чи гумор у кількох абзацах у контексті роздумів на іншу тему. Першою книгою, що ґрунтовно досліджувала явище гумору, вважається праця «Сміх» Анрі Бергсона, опублікована у 1900 році (Stanford Encyclopedia of Philosophy, 2012: 1).

Мета статті – показати та проаналізувати еволюцію розуміння гумору та сміху в науковій

спільноті в діяхронії та сформулювати теоричну базу для подальших студій.

Виклад основного матеріалу. Спроби зрозуміти та пояснити сміх як реакцію людини на зовнішні або внутрішні подразники сягають тисячоліть та можуть бути описані цілою низкою представників різних гілок наукового знання: від античних філософів до релігієзнавців, психологів-когнітивістів, біхевіористів та сучасних лінгвістів.

Платон (427 – 348 р. до н.е.) вважав, що сміх – це емоція, що може перемагати раціональний самоконтроль, зокрема у праці «Республіка» (388 р. до н.е.) він писав: «For ordinarily when one abandons himself to violent laughter, his condition provokes a violent reaction» («Зазвичай, коли хтось дозволяє собі бурхливий сміх, його стан викликає бурхливу реакцію»). Платон також вважав, що сміх містить певний злий намір. У своєму діалозі «Філеб» він сказав, що насміхаючись над іншими, люди почувуються заможнішими, кращими зовні та більш добродесними, ніж вони насправді є: «In laughing at them, we take delight in something evil – their self-ignorance – and that malice is morally objectionable» («Сміючись з них, ми насолоджуємося чимось злим – їхнім невіглаством – і ця злоба є морально неприйнятною») (Plato, 1978).

З огляду на такі аргументи проти сміху та гумору Платон зазначив, що в ідеальній державі останні мають строго контролюватися, оскільки гумор міг використовуватись для насмішки або критики політичних конкурентів, суспільних діячів чи певних явищ, літературних, філософських праць, знаходячи своє відображення наприклад в таких жанрах творів як памфлети або карикатури (Глинка, 2008: 6).

Услід за Платоном, Аристотель був першим із філософів, хто зазначив унікальність такої здатності людини як сміх, що вигідно відрізняла її на фоні всіх інших відомих істот. На противагу Платону, Аристотель визнавав можливу користь сміху. У своїй «Риториці», філософ написав: «Wit is educated insolence» («Дотепність – це освічене нахабство»). «Most people enjoy amusement and jesting more than they should... a jest is a kind of mockery, and lawgivers forbid some kinds

of mockery – perhaps they ought to have forbidden some kinds of jesting» («Більшість людей насолоджуються розвагами та жартами більше, ніж потрібно ... жарти – це вид глузування, і законодавці забороняють деякі види глузування, можливо, вони мали би заборонити деякі види жартів») (American Psychological Association, 2004). Аристотель також ввів поняття так званого ефекту несподіванки, що знайшло своє відображення у роботах Томаса Гоббса (Глинка, 2008: 6).

Філософ XVII ст. Томас Гоббс розвинув ідеї Платона та Аристотеля й вважав гумор вираженням несподіваного та раптового триумфу індивідуума над невдачею іншого. На думку Т. Гоббса, сміх був формою демонстрації власної вищості над іншими через усвідомлення того, як не припускати помилок, з якими уже раніше зіштовхувалися або навчилися уникати (Hobbes, 1982: 35–35). У XX ст. теорії про гумор, започатковані Платоном та згодом підтримані прихильниками християнства, що домінували два тисячоліття поспіль, були об'єднані під назвою **теорії ворожнечі** або **теорії переваги**. В основі цих теорій лежить думка, що сміх є вираженням ідеї вищості над іншими людьми або власним станом у минулому (Stanford, 2012: 4).

У XVIII ст. домінуючий статус теорій переваги похитнувся після критики ідей Гоббса шотландським філософом та прихильником деїзму Френсісом Хатчесоном (Stanford, 2012: 4). На думку шотландського філософа, ми можемо відчувати себе вищими за нижчих тварин, проте це не викликає у нас сміху. В той час, як окремі дії котів чи собак, що віддалено нагадують наші власні, можуть викликати в нас веселощі, інші дії тварин, що значно відрізняються від людських та мають набагато більш примітивну природу, не виступають об'єктом для сміху. Схожим чином влаштований і механізм співчуття. Ф. Хатчесон наводить приклад джентльмена, що, проїжджаючи в кареті, бачить жебраків на вулиці, і, безумовно, відчувається вищим над ними, проте це скоріше викликає у нього акт співчуття, аніж сміх. «We are in greater danger of weeping than laughing» («Ми скоріше схильні розплакатися, а не сміятися») (Stanford, 2012: 4).

У світі німого кіно зустрічаються сцени з персонажами, що потрапляють, на перший погляд, у безвихідні ситуації, проте знаходять оригінальні рішення для порятунку (наприклад у фільмах Чарлі Чапліна). Глядач, що спостерігає за діями на екрані, може розсміятися, проте почуття вищості тут було б недоцільним, оскільки дії актора на екрані часто виходять за межі того, що глядач може придумати, а тим більше, виконати. Цей

приклад є ще одним свідченням, здатним заперечувати теорії переваги в розумінні гумору та смішного.

У XVIII столітті з'явилися нові теорії для пояснення феномена сміху, які згодом отримали назву **теорій звільнення** (Stanford, 2012: 5). Теорії звільнення – це пояснення, запозичене зі сфери гідравлічної науки й апелює до процесу, в якому сміх робить у нервовій системі те, що робить клапан зниження тиску в паровому котлі. Ці теорії були вперше окреслені в есе «Про свободу дотепу та гумору» у 1709 році (Stanford, 2012: 5), де слово «гумор» вперше вживалося в сучасному сенсі веселості.

За наступні два століття теорії була переглянуті, доповнені та довершені зокрема Зигмундом Фройдом (1856 – 1939), який вважав, що сміх вивільняє надлишкову психічну енергію (Stanford, 2012: 6).

Інший філософ Герберт Спенсер (1820 – 1903) написав у своєму есе «Про фізіологію сміху» (1911), що емоції мають форму фізичної енергії, що має властивість впливати на м'язи та породжувати певні рухи (Spencer, 1911). Так, коли ми сердимось, нервова енергія змушує стиснути кулаки, і якщо вона досягає свого піку, ми атакуємо супротивника. Коли нам страшно, ця енергія продукує незначні рухи, що готують нас до втечі, і якщо страх досягає достатнього рівня, ми тікаємо. Таким чином, сміх теж випускає нервову енергію, проте, на думку Г. Спенсера, різниця полягає в тому, що рух м'язів під час сміху не має практичної користі, як під час нападу на супротивника чи втечі від небезпеки. На відміну від інших емоцій, у сміху не існує чіткої мотивації до жодних дій – він просто випускає надлишкову нервову енергію (Spencer, 1911).

Найвідомішою серед усіх теорій полегшення є теорія, висловлена Зигмундом Фройдом у праці «Дотепність та її відношення до несвідомого» (Freud, 1974). З. Фройд говорить про такі категорії смішного, як: жарт, комічне і гумор. Сміх у кожній із цих категорій є виходом для накопиченої нервової енергії, що була призначена для певної фізіологічної задачі, проте стала надлишковою через невикористання. Таким чином, в жартах це – енергія, що призначалась для пригнічення почуттів; в комічному – це енергія, що призначалась для роздумів, а в гуморі – це енергія, що використовується для емоцій (Freud, 1974).

За З. Фройдом, найчастіше пригнічуваними емоціями є сексуальний потяг (лібідо) та ворожість. Звідси, більшість жартів та дотепів пов'язані із сексом або актами ворожості, або ж з

тим й іншим одразу. Розповідаючи або слухаючи жарти про секс, люди дають вихід своїй внутрішній енергії лібідо. Схожим чином у жартах про особистостей або групи людей, які нам не подобаються, ми дозволяємо вийти нашій енергії ворожості, що зазвичай пригнічується за нормальних обставин. Ця енергія випускається у формі сміху.

Під «комічним» З. Фройд розуміє енергію, що накопичується, проте не знаходить свого використання. Спостерігаючи за діями клоуна на сцені, який незграбно виконує дії, що нам здаються простими, ми виділяємо більше енергії, ніж знадобилося б для виконання тих самих дій у нашій свідомості. Надлишок енергії, що виділяється, переходить у сміх.

Гумор, за З. Фройдом, виникає у ситуаціях, де природня реакція співчуття пригнічується в зародку, а енергія, що була призначена для цього афекту, вивільняється у формі сміху. Наприклад в історії, розказаній Марком Твенном, брат письменника будував дорогу, коли динаміт передчасно спрацював та підійняв його високо в повітря. Коли нещасний нарешті спустився на землю далеко від будівельного майданчика, його оштрафували на зарплату за пів дня через відсутність на робочому місці. Енергія, що виділяється у свідомості слухача на співчуття, стає непотрібною, коли він чує фантастичний кінець історії, а отже це викликає сміх (Freud, 1974: 295).

У своїй моделі, запозиченій зі сфери гідраліки, австрійський філософ та психоаналітик стверджував, що жарти та дотепи слугують несвідомим виходом пригнічених думок та почуттів у свідомий розум. Проте у сучасному контексті ця теорія звучить менш правдоподібною, з огляду навіть на те, що професійні коміки цілком свідомо готуються до планування своїх жартів та виступів. Також за цією теорією полегшення, думки про складні дії, наприклад сплав через море, повинні вивільняти значно більше енергії, ніж прості операції, наприклад облизування марки на конверті (Stanford Encyclopedia of Philosophy, 2012: 8).

Наступною групою теорій для пояснення феномена сміху є **теорії невідповідності або суперечностей**, що були вперше сформульовані у 18 столітті. В основі теорій невідповідності лежить ідея, що сприйняття чогось невідповідного, що суперечить нашій психічній моделі мислення та очікуванням, є причиною для сміху. Серед прихильників цієї моделі є такі постаті: Джеймс Біті, Іммануель Кант, Артур Шопенгауер, Серен К'єркегор, а також представники нової школи та автори Загальної вербальної теорії гумору Віктор Раскін та Сальваторе Агтардо. Наразі теорії невід-

повідності мають домінуючий статус серед усіх теорій про гумор.

Першим філософом, який апелював до невідповідності у сучасному сенсі слова, був Джеймс Біті (1779): «Our laughter seems to arise from the view of things incongruous united in the same assemblage» («Наш сміх, схоже, виникає в результаті усвідомлення невідповідних між собою речей, зібраних в одному (твердженні)») (Beattie, 1779).

Представник другої половини XVIII століття Іммануїл Кант (1724 – 1804) розвинув теорію, за якою сміх – це емоція, що виникає від знешкодження напруженого очікування та зведення ситуації у ніщо. Наприклад, розповідь про чоловіка, який від горя посивів за одну ніч, не викличе сміху, навіть якщо ми йому не повіримо, – перехід у протилежність; але розповідь про чоловіка, який пережив таке горе, що у нього від цього посивіла... перука, змусить нас сміятися», – перехід у ніщо (Глинка: 2008).

Артур Шопенгауер запропонував у XIX столітті власну теорію – **невідповідності**, за якою несумісність з фізичними очікуваннями та абстрактними уявленнями може мати комічний ефект. Таким чином, невідповідним видається той факт, що сенбернар та чихуахуа можуть бути зведені до категорії «собака». А. Шопенгауер наводить приклад австрійського жарту: «When someone had declared that he was fond of walking alone, an Austrian said to him: 'You like walking alone; so do I: therefore we can go together'» («У відповідь на твердження, що хтось любить гуляти наодинці, австрієць відповів: «Ти любиш гуляти один, і я також; отже, гуляймо разом») (Schopenhauer, 1907: 8). Невідповідність понять «гуляти наодинці» та «гуляти наодинці разом» має потенціал викликати у слухача сміх завдяки суперечливій натурі цих тверджень у нашій свідомості.

У сучасній психології Томас Шульц та Джеррі Салс висловили припущення, за яким задоволення від гумору виникає не від невідповідності фактів, а вирішення суперечності. За цією теорією, ми розуміємо гумор тоді, коли можемо помістити певне твердження у рамки певної концептуальної схеми в нашій свідомості, наприклад: «Marriage is a great institution, but I am not ready for an institution» («Інститут шлюбу – це прекрасний інститут, але я не готова до інституту») – фраза, що належить американській актрисі Мей Вест (Stanford Encyclopedia of Philosophy, 2012: 12).

Вагомий внесок у дослідження гумору був зроблений французьким філософом Анрі Бергсоном у його есе «Laughter: An Essay on the Meaning of the Comic» («Сміх: Есе про значущість комічного»),

опублікованому в 1900 році (Bergson, 1911). Бергсон зробив важливе спостереження, зокрема про те, що сміх – це соціальне явище, та про те, що будь-який комічний ефект у тій чи іншій формі базується на протиріччі та / або на безглузді, втілених у конкретній (візуальній чи вербальній) формі.

Автор теорії еволюції Чарльз Дарвін (1809 – 1872) також звернув увагу на питання смішного, зокрема у своїй праці «The Expression of the Emotions in Man and Animals» («Вираження емоцій у людини і тварин», 1872), в якій детально проаналізував звуки сміху у людини та приматів і його ролі в якості пристосування організмів до навколишнього середовища (Darwin, 1872). Ч. Дарвін також розрізняє градацію сміху: від усмішки до реготу, пояснюючи це деякими фізіологічними особливостями побудови організму, наприклад, збільшенням резонуючої площі ротової порожнини чи розтягненням губ унаслідок задоволення.

У 80-90-х роках минулого століття помітно підвищився інтерес до вивчення феномена гумору та було опубліковано «Семантичну теорію гумору» («Semantic mechanisms of Humor», 1985) Віктора Раскіна (Raskin, 1985) й «Загальну теорію вербального гумору» («General Theory of Verbal Humor», 1991), розроблену В. Раскіним у співпраці з Сальваторе Аттардо (Attardo, 2001) в університеті Пурдью у США.

За В. Раскіним, текст може характеризуватися як такий, що містить гумор, якщо (Raskin, 1985: 99): а) текст, повною мірою чи частково, є сумісним з двома різними скриптами; б) два скрипти, що містяться у тексті, накладаються один на інший або є протилежними один одному.

Теорія невідповідності наразі вважається найбільш популярною для пояснення гумору в науковій спільноті та має домінуючий статус. Критики деяких ранніх ітерацій відзначали, що самого усвідомлення невідповідності або суперечливості недостатньо для виникнення гумору, і, відповідно, реакції сміху. Однак, у праці «Загальна теорія вербального гумору» Віктор Раскін та Сальваторе Аттардо говорять про п'ять ключових ресурсів, що є необхідними для досягнення очікуваного ефекту. Опозиція скриптів у розумінні усвідомлення невідповідності понять та образів є лише одним компонентом із шести. Інші ключові ресурси: логічний механізм, ціль, нарративна стратегія, мова, ситуація (Attardo, 2001: 22).

Висновки. Спроби пояснити феномен гумору та унікальну властивість людини сміятись понад два тисячоліття були об'єктом захоплення багатьох філософів, психологів та лінгвістів, включа-

ючи такі постаті, як: Платон, Аристотель, Томас Гоббс, Зигмунд Фройд, Герберт Спенсер, Іммануель Кант, Артур Шопенгауер, Джеррі Салс, Джеймс Біті, Віктор Раскін та Сальваторе Аттардо.

Підсумовуючи дослідження, теорії на пояснення гумору можна класифікувати за трьома основними категоріями: теорії переваги (ворожечі), теорії звільнення, теорії невідповідності.

Першу групу теорій про гумор як усвідомлення індивідуумом переваги над іншими пронизувала ідея, що сміх здатний перемагати в людині самоконтроль та бути виявленням нахабства, насмішки чи раптового триумфу над невдачею інших. Після вивчення основоположних ідей теорій вважаємо за потрібне звернути уваги на факт, що не весь гумор містить агресивний підтекст та може класифікуватися як вираження домінування.

Другу групу теорій про гумор як механізм звільнення від зайвої (надлишкової) психічної енергії очолив Зигмунд Фройд, висловивши думку про гумор та сміх як результат пригнічуваних емоцій, пов'язаних з ворожістю та сексуальним потягом. Філософ запропонував класифікацію смішного: жарти, комічне та гумор. У сучасній науковій спільноті теорія зрідка використовується для опису феномену гумору через її застарілий концептуальний апарат, зокрема через її неспроможність пояснити гумор, що не містить сексуальної або ворожої конотації, а також багато свідомих підходів до комедії з точки зору професійних коміків, акторів та представників кінематографу.

Теорії невідповідностей або суперечностей розглядають гумор як механізм порушення очікувань в людській свідомості, а також протиставлення ментальних концепцій у співвідношенні, що призводить до абсурду чи когнітивного дисонансу. Серед відомих представників кінця ХХ – початку ХХІ століття американські дослідники гумору Віктор Раскін та Сальваторе Аттардо запропонували ввести концепцію скрипту, що містить сумарну інформацію про певний об'єкт, явище, подію чи вид діяльності в людській свідомості, а також закони поєднання конкретного скрипту з іншими.

У межах цього дослідження було узагальнено, проаналізовано та класифіковано популярні теорії для пояснення феномену гумору в дискурсі філософських, психологічних та лінгвістичних досліджень. Новизна цієї розвідки полягає в детальній класифікації емпіричного матеріалу про гумор з різних джерел у тривалому хронологічному розрізі. На нашу думку, ця інформація може бути корисною для подальших студій комічного у науковій спільноті.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Глинка К. Стихи, пародии, эпиграммы / Под ред. Игоря Южанина. Москва: 2008. 206 с.
2. Aristotle. The Basic Works of Aristotle / Ed. R. McKeon. New York: Random House. 1941. 145 p.
3. Attardo S. Humorous texts: a semantic and pragmatic analysis. Berlin-New York: Mouton de Gruyter, 2001. 238 p.
4. Beattie J. Essay on Laughter and Ludicrous Composition. Essays. London, 1779. 705 p.
5. Bergson H. Laughter: An Essay on the Meaning of the Comic / Trs. C. Brereton, F. Rothwell. London: Macmillan, 1901. URL: <http://www.gutenberg.org/ebooks/4352>
6. Character Strengths and Virtues: A Handbook and Classification. American Psychological Association. New York: Oxford University Press, 2004. 828 p.
7. Darwin C. The Expression of the Emotions in Man and Animals. F.R.S., with photographic and other illustrations. London: John Murray, Albemarle Street, 1872. 374 p.
8. Encyclopedia Britannica. Humor. 2019. P. 27. URL: <https://www.britannica.com/print/article/276309>
9. Freud S. Jokes and Their Relation to the Unconscious (Der Witz und seine Beziehung zum Unbewußten) / Tr. James Strachey. New York: Penguin. 1905 [1974]. 258 p.
10. Hobbes T. Leviathan. New York: Penguin, 1651 [1982]. P. 35–45.
11. Philosophy of Humour. *Stanford Encyclopedia of Philosophy*. 2012. 23 p. URL: <https://plato.stanford.edu/entries/humour/>
12. Plato. The Collected Dialogues of Plato / Trs. E. Hamilton, H. Cairns. Princeton: Princeton University Press, 1978. 1743 p.
13. Raskin V. Semantic Mechanisms of Humor. Dordrecht: Reidel, 1984. P. 325–335.
14. Shopenhauer A. The World as Will and Idea (Die Welt als Wille und Vorstellung) / Tr. R.B. Haldane, J. Kemp. London: Routledge & Kegan Paul, 1818/1844 [1907]. 576 p.
15. Spencer H. On the Physiology of Laughter. *Essays on Education*. London: Dent, 1911. P. 226–234.

REFERENCES

1. Hlynka K. Teoriya Yumora. Stihi, parodii, epigramy [Theory of Humor. Poems, parodies, epigrams] / Pod red. Ihor Yuzhanin. Moskva, 2008. 206 p. [In Russian].
2. Aristotle. The Basic Works of Aristotle / Ed. R. McKeon. New York: Random House, 1941. 145 p.
3. Attardo S. Humorous texts: a semantic and pragmatic analysis. Berlin-New York: Mouton de Gruyter, 2001. 238 p.
4. Beattie J. Essay on Laughter and Ludicrous Composition. Essays. London, 1779. 705 p.
5. Bergson H. Laughter: An Essay on the Meaning of the Comic / Trs. C. Brereton, F. Rothwell. London: Macmillan, 1901. URL: <http://www.gutenberg.org/ebooks/4352>
6. Character Strengths and Virtues: A Handbook and Classification. American Psychological Association. New York: Oxford University Press, 2004. 828 p.
7. Darwin C. The Expression of the Emotions in Man and Animals. F.R.S., with photographic and other illustrations. London: John Murray, Albemarle Street, 1872. 374 p.
8. Encyclopedia Britannica. Humor. 2019. P. 27. URL: <https://www.britannica.com/print/article/276309>.
9. Freud S. Jokes and Their Relation to the Unconscious (Der Witz und seine Beziehung zum Unbewußten) / Tr. James Strachey. New York: Penguin. 1905 [1974]. 258 p.
10. Hobbes T. Leviathan. New York: Penguin, 1651 [1982]. P. 35–45.
11. Philosophy of Humour. *Stanford Encyclopedia of Philosophy*. 2012. 23 p. URL: <https://plato.stanford.edu/entries/humour/>.
12. Plato. The Collected Dialogues of Plato / Trs. E. Hamilton, H. Cairns. Princeton: Princeton University Press, 1978. 1743 p.
13. Raskin V. Semantic Mechanisms of Humor. Dordrecht: Reidel, 1984. P. 325–335.
14. Shopenhauer A. The World as Will and Idea (Die Welt als Wille und Vorstellung) / Tr. R.B. Haldane, J. Kemp. London: Routledge & Kegan Paul, 1818/1844 [1907]. 576 p.
15. Spencer H. On the Physiology of Laughter. *Essays on Education*. London: Dent, 1911. P. 226–234.